

ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی در شهر زنجان

(مطالعه ی موردی: محله ی اسلام آباد)

محمدجواد حیدری

مدرس دانشگاه پیام نور زنجان، کارشناس ارشد رشته شهرسازی

09127721738

m.heydari2008@yahoo.com

فاطمه لطفی

کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری

تاریخ پذیرش: 1394/8/7

تاریخ دریافت: 1394/5/4

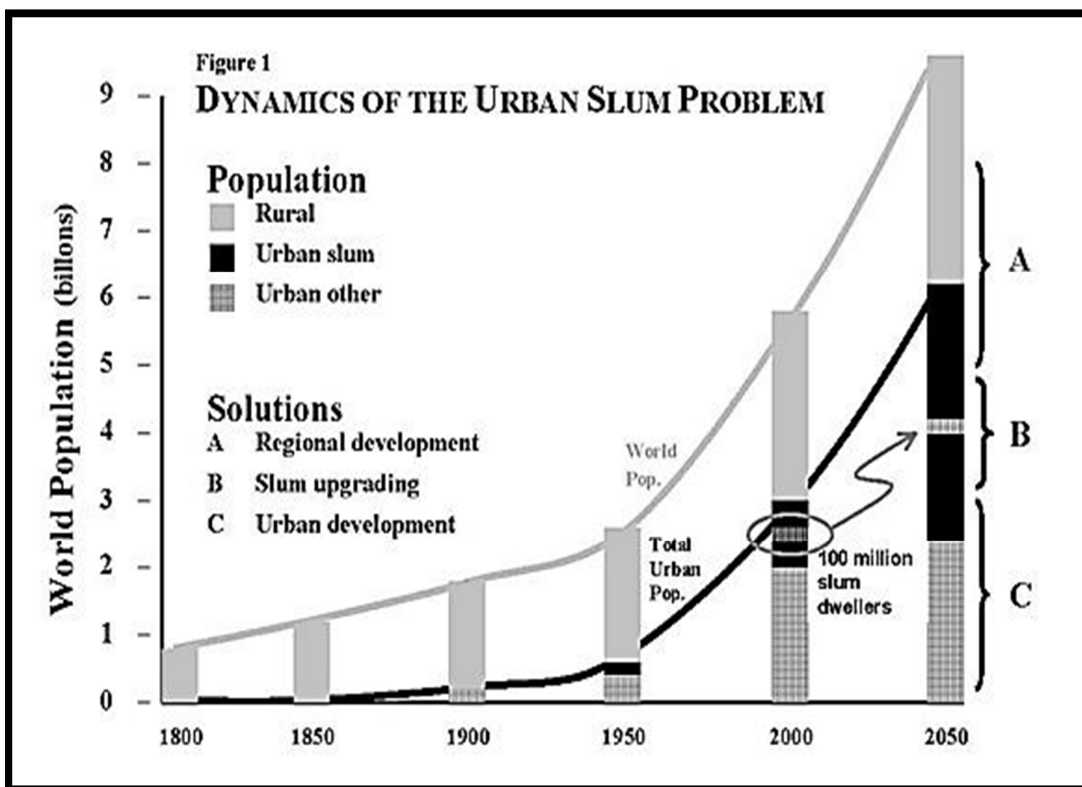
چکیده

شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی پدیده ای است که در نتیجه ی جریان شهرنشینی شتابان دهه های اخیر و به دنبال مهاجرت لجام گسیخته ی روستایی در بیشتر کشورهای جهان، به ویژه کشورهای جهان سوم پدیدار گشته است. این پدیده به عنوان یک چالش عمده ی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و غیره، دامن گیر بسیاری از شهرهای کشورمان می باشد. شهر زنجان نیز همانند بسیاری از شهرهای کشور با پدیده ی اسکان غیررسمی مواجه است. محله ی اسلام آباد که بیشتر ساکنین آن را مهاجرین روستایی (83/7 درصد) تشکیل می دهد، یکی از سکونتگاه های غیررسمی شهر زنجان می باشد که در این پژوهش به عنوان مطالعه ی موردی مورد بررسی قرار گرفته است. هدف اصلی این پژوهش نیز شناخت شرایط و ویژگی های ساکنین و محله ی مورد مطالعه به منظور کاهش آسیب های کالبدی و اجتماعی می باشد. یافته های تحقیق نشان می دهد که علی رغم پایین بودن نرخ رشد جمعیت در این محله (1/4 درصد) نسبت به شهر زنجان (2/02 درصد)، تراکم جمعیت بالا بوده و در نتیجه به کاهش سطح سرانه ی مسکونی منجر شده است. همچنین نتایج حاصل از پژوهش حاکی از پایین بودن سطح استاندارد شاخص های اجتماعی و کالبدی، به خصوص شاخص مسکن در محله ی اسلام آباد نسبت به شهر زنجان می باشد.

واژگان کلیدی: سکونتگاه های غیررسمی، ساماندهی، توانمندسازی، محله ی اسلام آباد، شهر زنجان.

مقدمه

با پایان عصر استعمار و تسلط استعمار نو، شهرهای کشورهای جنوب خود را در دام مسائلی دیدند که بیشتر آن ها با اوضاع اجتماعی - اقتصادی این کشورها غیرقابل حل می نمود (شکویی، 1380، ص 1). ظهور پدیده ی حاشیه نشینی و شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی یکی از این مسائل است، که نشان دهنده ی عمق بیماری ساخت های اجتماعی - اقتصادی آن هاست. این پدیده محصول فرآیند فراشهرنشینی دهه های اخیر کشورهای جهان سوم می باشد. به طوری که جمعیت شهری این کشورها در طی نیم قرن (1950 تا 2000 میلادی) هشت و نیم برابر شده است.

شکل شماره 1- نمودار میزان جمعیت سکونتگاه های غیررسمی جهان (UN-HABITAT, 2005)

بنابر گزارش سازمان ملل در سال 2005 میلادی بیش از 50 درصد جمعیت جهان در شهرها زندگی می کردند که یک سوم آن ها در سکونتگاه های غیررسمی به سر می برده اند. قاره ی آسیا در این سال حدود 60 درصد جمعیت خود را در مناطق حاشیه نشین و سکونتگاه های غیررسمی جای داده بود (لطفی و ماجدی، 1388، ص 318). شهرنشینی در ایران با کشف منابع نفت و استخراج آن از قرن سیزدهم شمسی به بعد شتاب گرفت. این منبع درآمد جدید زمینه ی فروپاشی اقتصاد و جامعه ی سنتی را فراهم کرد و به

کشاورزی در اقتصاد ملی نقش حاشیه ای بخشید و بدین ترتیب زمینه ساز شکاف بین شهر و روستا شد (حسین زاده و حیدری، 1390، ص 4). به دنبال اجرای اصلاحات ارضی این روند سرعت بیشتری گرفت و انباشت جمعیت مهاجر موجب افزایش جمعیت در تمام شهرها به خصوص شهرهای بزرگ شد. هجوم جمعیت روستایی ساخت شهر را در تمام سطوح آن به زیر سوال برد و ناهماهنگی شهری عمومیت یافت. فرآیند چنین تحولاتی پیشی گرفتن افزایش جمعیت و توسعه ی شهری از توسعه ی اقتصادی کشور بود. بدین ترتیب شهرنشینی سریع کشور به صورت شهرنشینی مشکل زا نمایان گردید (نظریان، 1381، ص 77). از آن جا که مهاجرین روستایی فاقد مهارت های لازم برای اشتغال در فعالیت های صنعتی و دیگر مشاغل شهری بودند، به حاشیه ی اقتصادی شهر رانده شدند. درآمد پایین این گروه آن ها را مجبور کرد تا به زمین های اطراف شهرها روی آورده و به ساخت مسکن غیر استاندارد و غیر قانونی اقدام نمایند که نتیجه ی آن شکل گیری مناطق حاشیه نشین و سکونتگاه های غیررسمی در شهرها بود. این پدیده در مطالعات شهری به عنوان یکی از آسیب های شهری مطرح می باشد. در فرآیند آسیب شناسی شهری، یکی از مراحل بسیار مهم، شناخت دقیق و همه جانبه از آسیب می باشد. به عبارتی تنها با شناخت دقیق عوامل ایجاد آسیب است که می توان راهکارهای حل آن را نیز ارائه نمود. از این جهت شناخت عوامل تأثیرگذار در پیدایش و توسعه ی سکونتگاه های غیررسمی بیش از پیش لازم و ضروری به نظر می رسد. تاکنون از سوی پژوهشگران مطالعات شهری دلایل متعددی برای شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی ارائه شده است. ولی با توجه به متنوع بودن پدیده ی حاشیه نشینی نمی توان دلایل وجود آن را از یک شهر به شهر دیگر تعمیم داد (شیعه و دیگران، 1390، ص 39).

شهر زنجان به عنوان یکی از شهرهای متوسط اندام کشور است که همچون اغلب شهرهای کشور، در دهه های اخیر رشد جمعیتی و کالبدی قابل ملاحظه ای داشته است که بیشتر معلول مهاجرت روستاییان به شهر بوده و به شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی و مناطق حاشیه نشینی چون اسلام آباد، نجف آباد، کوی های شهدا و فاطمیه، سایان، خاندنره انجامیده است. تمرکز مطالعاتی این مقاله بر روی محله ی اسلام آباد می باشد که جزء اولین اجتماعات حاشیه نشین شهر زنجان محسوب می شود و هم اینک با مسائل عدیده ی کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، زیست محیطی و ... مواجه است. ناکارآمدی راه حل هایی چون حذف و تخریب، ضرورت روی آوری به راهکارهایی مثل ساماندهی و توانمندسازی را جهت یکپارچگی این محله با محله های رسمی شهر آشکار می سازد.

سوالات تحقیق

- 1- محله ی اسلام آباد دارای چه ویژگی و هویتی می باشد؟
- 2- محله ی اسلام آباد دارای چه پتانسیل ها و محدودیت هایی می باشد؟
- 3- سیاست های مقابله با مسائل و مشکلات محله ی اسلام آباد کدامند و چگونه می توان به ساماندهی و توانمندسازی آن اقدام نمود؟

پیشینه ی تحقیق

مطالعات و پژوهش های بسیاری در رابطه با سکونتگاه های غیررسمی و مناطق حاشیه نشین صورت گرفته است. که در این بخش به برخی از آن ها اشاره می شود.

لطفی و ماجدی در مقاله ای با عنوان "بررسی میزان تمایل ساکنان سکونتگاه های غیررسمی کلان شهر اهواز به مشارکت در طرح های توانمندسازی" به این نتیجه رسیده اند که 41/4 درصد از ساکنین سکونتگاه های غیررسمی اهواز به آینده ی محل سکونت خود خوشبین بوده و مایل به ماندن در محل زندگی فعلی خود می باشند و 85/5 درصد از آن ها تمایل به مشارکت در طرح های بهسازی محله و مسکن خود دارند. اسماعیل پور در مقاله ای با عنوان "بررسی وضعیت مسکن در سکونتگاه های غیررسمی و ازایه راهبردهای ساماندهی آن ها با مطالعه ی موردی محله ی حسن آباد یزد" به این نتیجه رسیده است که بخش عمده ی مسکن در سکونتگاه های این محله مرمتی و با مصالح کم دوام و دست دوم و فاقد پروانه ساختمانی هستند. همچنین ساکنین محل آمادگی خود را برای مشارکت در بهبود وضعیت مسکن و محیط سکونت خود اعلام نموده اند. شاه حسینی در پژوهشی با عنوان "سکونتگاه خودرو و امنیت اجتماعی" سطح معیشت مردم و کاهش کنترل دولت بر رفتار ساکنان را دو عامل عمده در شکل گیری سکونتگاه خودرو پاکدشت برشمرده است. زیاری و نوذری در مقاله ای با عنوان "ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیررسمی در اهواز با مطالعه ی موردی کوی منبع شهر اهواز" ضمن بررسی مشخصات این سکونتگاه، راهبردهای مناسب را پیشنهاد کرده اند. ایران دوست و صرافی در تحقیقی با عنوان "یاس و امید در سکونتگاه های غیررسمی، نمونه موردی: شهر کرمانشاه" عنوان داشته اند که تفاوت های بنیادی میان سکونتگاه های غیررسمی در حال ترقی و در حال زوال مشاهده می شود که ناشی از روند تکوین و تکامل آن ها در شرایط اجتماعی - اقتصادی، کالبدی، محیطی و نیز رویکرد مدیریتی حاکم بر آن است. شیعه، حبیبی و کمالی نسب در مقاله ای با عنوان "فرآیند شکل گیری و گسترش سکونتگاه های غیررسمی، نمونه موردی: محله ی سهرابیه کرج" به این نتیجه رسیده اند که ریشه شکل گیری

سکونت در محله ی سهرابیه ی کرج به سال 1343 می رسد که وجود مزیت هایی چون ارزان بودن زمین، نزدیکی به کرج و تهران، وجود جاده ی قزل حصار، مهاجرت تعدادی زیادی از مهاجرین در شکل گیری این محله نقش داشته است.

روش تحقیق

در این پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و از روش پیمایشی و کتابخانه ای استفاده شده است. به طور کلی روش تحقیق در این پژوهش مبتنی بر سه مرحله ی اصلی زیر می باشد:

الف - مطالعات کتابخانه ای: در این مرحله با بررسی و مطالعه ی کتابها، مقالات، آمارنامه ها، طرح های تحقیقاتی و ... در رابطه با موضوع تحقیق پرداخته شد.

ب - مطالعات میدانی: در این مرحله به برداشت اطلاعات لازم از طریق بازدید محله ی مورد مطالعه، مصاحبه با ساکنین و تهیه ی پرسشنامه پرداخته شد. در این تحقیق، برای برآورد حجم جامعه آماری از فرمول کوکران استفاده شد. جامعه ی آماری مورد مطالعه در این مقاله کل جمعیت محله ی اسلام آباد و نمونه آماری آن 285 نفر بود که برای افزایش ضریب اطمینان 300 نفر در نظر گرفته شد.

$$n = \frac{Nt^2pq}{Nd^2 + t^2pq}$$

در این فرمول n حجم نمونه آماری، p نسبت وجود صفت در جامعه ی آماری، N جمعیت جامعه ی آماری، $t^2 = 1/96$ در سطح اطمینان 95 درصد، q نسبت عدم وجود صفت در جامعه ی آماری، d^2 سطح خطا (دقت احتمالی مطلوب) را نشان می دهد.

$$n = \frac{33845 (1/96)^2 \times 0.75 \times 0.25}{33845 (0.05)^2 + (1/96)^2 \times 0.75 \times 0.25} \cong 285$$

پ - تجزیه و تحلیل اطلاعات: در این مرحله اطلاعات به دست آمده از دو مرحله قبل را با اطلاعات حاصل از نقشه های تهیه شده در محیط نرم افزار **ARC GIS** تلفیق کرده و با استفاده از نرم افزارهای آماری **spss** و **Excel** به تجزیه و تحلیل آن ها پرداخته شد.

مبانی نظری تحقیق

در زمینه ی موضوع سکونتگاه های غیررسمی، علل شکل گیری و چگونگی مداخله در آن ها دیدگاه ها و نظریات مختلفی مطرح می باشد. باید توجه داشت که علل حاشیه نشینی در رابطه ی مستقیم با علل شهرنشینی شتابان دهه های اخیر می باشد. نظریه ی مرکز - پیرامون به خوبی فرآیند شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی را در نتیجه ی بهره کشی ناعادلانه ی هسته ی شهری نشان می دهد. در این نظریه هسته ی مرکزی شهر به دلیل عامل سلطه بر پیرامونش که خود از انباشت سرمایه در درون و عدم سرمایه گذاری در بیرون حاصل می گردد، پیوسته خود را تقویت نموده و ناحیه ی بیرونی خود را از توسعه ی فیزیکی و انسانی باز می دارد (قرخلو و شریفی، 1382، ص 88). از نظر دیدگاه اقتصاد سیاسی فضا، الگوی توسعه ی وابسته و برون زا و جریان صنعتی شدن وابسته که معلول تسلط اقتصادی کشورهای توسعه یافته ی کنونی است، شهرنشینی شتابان و ناهمگون را در پی دارد. به موزات رشد نامتعادل، نابرابری درآمدها افزایش می یابد و عدم تعادل های ساختاری جامعه شتاب می گیرد، که نتیجه ی آن ظهور حاشیه نشینان شهری می باشد (نقدی و صادقی، 1385، ص 219). از نظر این دیدگاه فرآیند حاشیه نشینی در واقع فرآیند انتقال فقر و محرومیت از روستاها به شهرها می باشد. این دیدگاه به علل پیدایش سکونتگاه های مختلف می پردازد و می کوشد با ریشه ی مسئله درگیر شود (حاج یوسفی، 1381، ص 17)، ولی راهکارهای لازم را برای ساماندهی و بهسازی زندگی و سکونت در کانون حاشیه نشینی ارائه نمی کند، بلکه غالباً تنها راه حل مسئله را در تغییر ساختار حاکم بر کار، تولید، توزیع و مصرف و در مجموع ساخت اقتصادی و نیز تغییر بنیادین جوامع می بیند (زیاری و نوذری، 1388، ص 25). پرویز پیران معتقد است که برای دریافت دلایل حاشیه نشینی و رسیدن به فضای تصمیم گیری در این مسئله لازم است که این دلایل را در سطوح زیر مورد توجه قرار دهیم؛

- الف - سطح کلان: فضا و روابط بین المللی، شرایط تاریخی، ساختار اجتماعی - اقتصادی و نظام شهری کشور و شهر مورد بررسی در این سطح مورد مطالعه قرار می گیرد.
- ب - سطح میانه: ویژگی ها و خصوصیات منطقه در سطح میانه مورد بررسی قرار می گیرد.
- پ - سطح خرد: در این سطح به مطالعه ی موردی پرداخته می شود (پیران، 1373، ص 120).

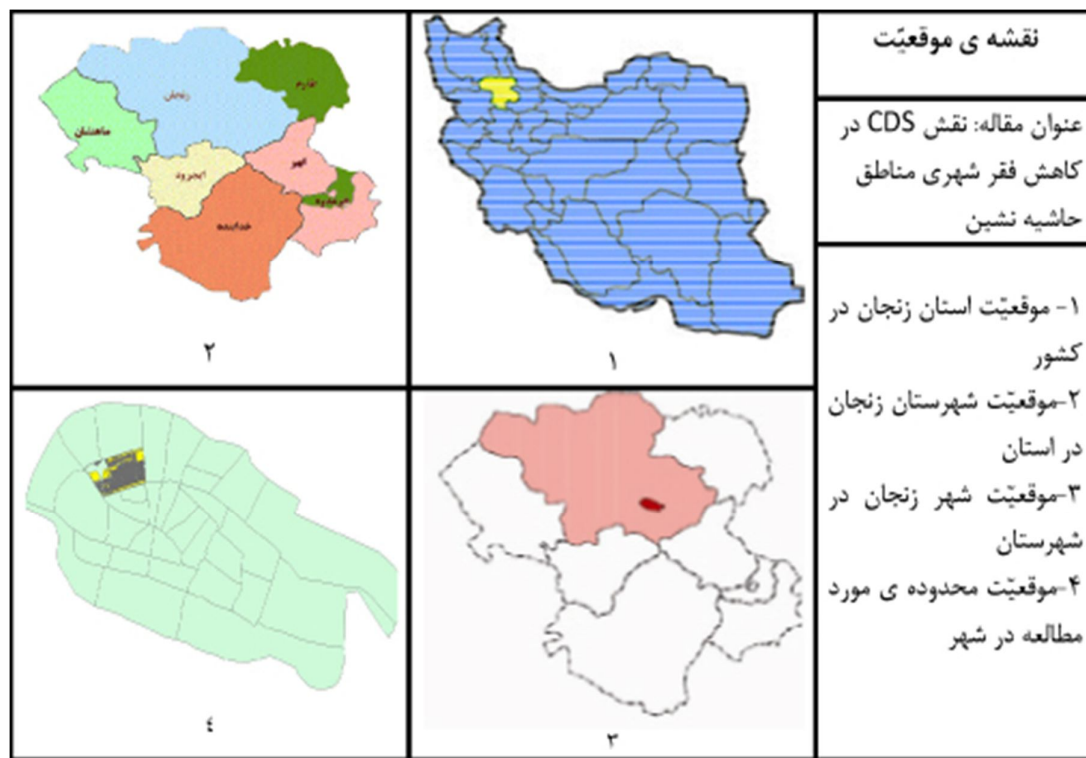
دیدگاه لیبرالی علل پیدایش سکونتگاه های غیررسمی را قهری و از تبعات نظام جهانی موجود می داند و بر این باور است که بر این پدیده باید با دید بهسازی و ساماندهی نگریسته شود (پیران، 1373، ص 97) و با اعطای زمین، دادن وام و کنترل دولتی زمین، موضوع را خاتمه داد (شیخی، 1380، ص 30). در دیدگاه

ساماندهی دولت ها با بهسازی مناطق از راه قانونی کردن زمین و بهبود شرایط زندگی مردم و استفاده از مشارکت ساکنان سعی دارند این سکونتگاه ها را به رسمیت شناخته و از توان و استعداد ساکنان برای ایجاد زندگی بهتر بهره برداری کنند (زیاری و نوذری، 1388، ص 25). دیدگاه توانمندسازی نیز بر فقرزدایی استوار است و در توسعه ی پایدار انسانی محور، با تکیه بر مشارکت شهروندان و مدیریت شهری پیش می رود (خضرای، 1381، ص 60). دیدگاه بوم شناسی شهری، صحنه ی شهری را محلّ تنازع بقا و جای گیری مناسب تر در بهترین فضای شهری تحلیل می کند (پیران، 1380، ص 33). در این زمینه ارنست برگس و لوئیز ورث معتقدند علت شکل گیری مناطق حاشیه نشین، تمرکز گروه های فقیر در نواحی فاقد خدمات کافی است (فکوهی، 1385، ص 190). در نظریه ی کاربری اراضی شهری شهری، شکل و نظام فضایی خاصی که شهر به خود می گیرد، نتیجه ی رقابت گروه های مختلف شهری در جهت احراز موقعیت شهر است. در این صورت بازندگان این رقابت به ظهور پدیده هایی نظیر زاغه نشینی، حاشیه نشینی، حلبی آباد و ... دامن می زند (قرخلو، 1383، ص 88). مانوئل کاستلز حاشیه نشینی را محصول نابرابری های اقتصادی - اجتماعی و شهرنشینی ناهمگون می داند (آقابخشی، 1382، ص 189). جامعه گرایان جدید نیز پدیده ی حاشیه نشینی را نتیجه ی نابرابری های اقتصادی - اجتماعی می دانند. اینان معتقدند که به دلیل بروز کمبودها و نارسایی تسهیلات زیربنایی، اجتماعی و کالبدی، محله های حاشیه نشین شکل می گیرند (حاج یوسفی، 1381، ص 18). از نظر جامعه شناسان، گروه ها و طبقاتی که مسلط بر منابع کمیاب اجتماعی شهری اند به موقعیت زیست در متن دست می یابند و در حیات جمعی نقش سوژگی ایفا می کنند و در گستره ی فعالیت های شهری نقشی نیمه فعال یا غیر فعال دارند (ربانی و دیگران، 1381، ص 83).

ویژگی های عمومی عرصه ی تحقیق

محله ی اسلام آباد با مساحت تقریبی 99/5 هکتار در شمال غربی شهر زنجان، در کنار شهرک های تازه تأسیس جانبازان، الهیه و شهرک غرب واقع شده است. محله ی مذکور از جنوب به کمربندی شمالی (بزرگراه 22 بهمن) از شمال به شهرک جانبازان، از غرب به کوی سعیدیّه و از سمت شرق به پادگان ارتش محدود می گردد. تاریخچه شکل گیری این محله به دهه ی 55-1345 بر می گردد. در آن زمان، این محله حد نهایی پیشروی شهر زنجان در شمال را داشت. شیب زمین این محله یکی از مساعدترین زمین ها برای شهرسازی بوده و نیازی به عملیات خاک برداری و خاکریزی نداشته است. قبل از انقلاب اسلامی این زمین ها که مستعد توسعه شهری بودند، تفکیک و به صورت یک شهرک طراحی شده بود. در

نقشه ی تفکیکی اولیه، حداقل مساحت در نظر گرفته شده هر قطعه 500 مترمربع و شبکه عبور و مرور شطرنجی و گذرهایی با عرض 12 تا 20 متر مربع پیش بینی شده بود. این محله بدلیل اینکه در طرح جامع شهر زنجان مصوب 1357 خارج از محدوده شهری لحاظ شده بود، مورد کم توجهی شهرداری قرار گرفت. در نتیجه از این سال ها مهاجرین روستایی به ساخت مسکن غیرقانونی و خارج از ضوابط شهرداری در آن اقدام کردند و نام آن را به نام بانی اولیه ی آن صفراآباد نهادند که امروزه به اسلام آباد تغییر نام داده است. کما اینکه برخی از خیابان ها و کوچه ها و محل تقاطع ها هم از سوی اهالی با نام اولین سازنده ی آن شناخته می شود. البته زمین ها در این محله هیچ گاه بصورت عدوانی تصرف نشده بود، بلکه توسط مالکین و سودجویان دلآل به قطعات مختلف تفکیک و به مهاجرین روستایی - که غالبا کم درآمد بودند - به صورت قولنامه ای فروخته می شد و در پی تشدید مهاجرت به این محله از شهر، این قطعات گاه به 10 قطعه در قالب یک قطعه قدیمی (500 متر مربع) تفکیک شده اند. ارتباط این قطعات با شبکه گذر بندی از طریق گذرهای بن بست یک متری تأمین می گردید. نکته قابل توجه این است که چون تقسیمات جدید در چارچوب طرح تفکیکی اولیه انجام گرفته، شبکه گذر بندی اولیه حفظ شده و اکنون این محله علیرغم تراکم بسیار زیاد هنوز از شبکه دسترسی مناسبی برخوردار است.

شکل شماره 2- نقشه موقعیت محدوده ی مورد مطالعه

یافته های تحقیق

ویژگی های جمعیت شناختی

الف- تراکم جمعیتی

محله ی اسلام آباد با مساحتی معادل 99/5 هکتار، در سرشماری نفوس و مسکن سال 1385، 33845 نفر سکنه داشته است. این محله در محدوده منطقه یک شهرداری زنجان واقع شده است. مقایسه ی تراکم خالص و ناخالص جمعیت محله ی اسلام آباد با شهر زنجان و منطقه ی یک شهری، حاکی از عدم تجانس، ریزدانه بودن واحدهای مسکونی و بالابودن تراکم جمعیتی در آن دارد.

جدول شماره 1- مقایسه ی تراکم جمعیتی محله ی اسلام آباد با شهر زنجان و منطقه ی یک شهری (1385).

شرح	مساحت (هکتار)	جمعیت (نفر)	تراکم خالص جمعیتی	تراکم ناخالص جمعیتی
شهر زنجان	5593/7	349713	191/3	56/5
منطقه یک	1166/8	65009	179/8	55/7
محله اسلام آباد	99/5	33845	445	340

مأخذ: سرشماری نفوس و مسکن، 1385.

ب- ساختار سنی و جنسی

ساختار جمعیتی محله ی اسلام آباد جوان می باشد، زیرا 67/5 درصد جمعیت این محله در گروه سنی 15-64 ساله قرار دارند. همچنین مقایسه ی نسبت جمعیت زنان و مردان این محله نشان می دهد که 50/2 درصد از کل جمعیت را مردان و 49/8 درصد را زنان تشکیل می دهند. به عبارت دیگر نسبت جنسی در این محله 101 نفر می باشد.

جدول شماره 2- ساختار سنی و جنسی جمعیت محله ی اسلام آباد

نسبت جنسی	زن		مرد		مرد وزن		گروه جنسی گروه سنی
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	
103/2	8/1	1358	8/2	1402	8/2	2760	0 - 4
111	7/5	1272	8/3	1416	7/9	2688	5 - 9
109	10/1	1700	10/9	1858	10/5	3558	10 - 14
100	13/9	2348	13/8	2356	13/9	4704	15 - 19
93	13/9	2177	11/9	2033	12/4	4210	20 - 24
111	10/4	1758	11/5	1959	11	3717	25 - 29
102	8/5	1433	8/6	1468	8/6	2901	30 - 34
97	5/9	1007	5/7	9981	5/9	1988	35 - 39
95	4/3	724	4	688	4/2	1412	40 - 44
86	4	682	3/5	589	3/8	1271	45 - 49
79	3/6	614	2/8	486	3/3	1100	50 - 54
74	2/8	482	2/1	359	2/5	841	55 - 59
90	2/2	364	1/9	329	2	693	60 - 64
117	5/6	922	6/3	1080	5/9	2002	65 ساله و بیشتر
101	100	16841	100	17004	100	33845	جمع کل

مأخذ: سرشماری نفوس و مسکن، 1385 .

پ- نرخ رشد جمعیت و بعد خانوار

برنامه ریزی و اجرای هر برنامه ای علاوه بر آن که مستلزم آگاهی از میزان جمعیت محدوده ی مورد مطالعه می باشد، بلکه لازم است نرخ رشد جمعیت در افق برنامه نیز مشخص شود تا مبنای ارائه ی راهکارها و پیشنهادات در جهت بهبود اوضاع باشد. در واقع آگاهی از میزان نرخ رشد جمعیت (افزایش جمعیت)، افقی را فرآروی ما قرار می دهد که بر اساس آن می توان نیازهای ساکنان را تا حد زیادی شناخت و برای رفع آنها، پیشنهادات لازم را ارائه نمود. مقایسه ی جمعیت سال 85 و 75 نشان می دهد که نرخ رشد جمعیت محله ی اسلام آباد در این دهه منفی بوده است، در حالی که نرخ رشد جمعیت شهر زنجان در همین دهه 2/02 درصد بوده است. منفی بودن نرخ رشد جمعیت را می توان ناشی از عواملی همچون فرآیند جدایی گزینی اکولوژیکی خانوار در نتیجه ی بهبود نسبی وضعیت اقتصادی، ازدواج فرزندان و جدا شدن آن ها از خانواده (تشکیل خانواده های هسته ای) دانست. بعد خانوار، بیانگر تعداد افراد ساکن در هر واحد مسکونی می باشد. کاهش بعد خانوار در سال 1385 نسبت به سال 1375 نشان از تشکیل خانواده های هسته ای و تمایل خانواده ها به کاهش تعداد فرزندان دانست. با این حال در مقایسه با بعد خانوار شهر زنجان (3/9 نفر) رقم بالایی محسوب می شود.

جدول شماره 3- نرخ رشد جمعیت و بعد خانوار در محله ی اسلام آباد در دهه 85-1375.

بعد خانوار		نرخ رشد	میزان جمعیت	
1385	1375		1385	1375
4/1	5/2	-1/4	33845	39250

مأخذ: یافته های تحقیق.

ت- وضعیت سواد

یکی از شاخص های اجتماعی مهمی که بر دیگر شاخص ها نیز تأثیر می گذارد، نرخ باسوادی است. زیرا اجرای موفقیت آمیز هر طرح و برنامه ای مستلزم همکاری و مشارکت ساکنین محدوده ی مورد مطالعه بوده و این عامل نیز ارتباط مستقیمی با نرخ باسوادی و میزان تحصیلات ساکنین دارد.

جدول شماره 4- نرخ باسوادی در افراد بالای 6 سال (درصد)

کل	زن	مرد	محله
69/7	57/6	78/3	اسلام آباد

مأخذ: یافته های تحقیق.

ث- زادگاه سرپرستان خانوار

بر اساس اطلاعات به دست آمده از پرسش نامه های خانوار، زادگاه 83/7 درصد از سرپرستان خانوار روستا بوده که در سال های اخیر با مهاجرت به شهر زنجان در محله ی اسلام آباد ساکن شده اند و زادگاه 16/3 درصد سرپرستان خانوار نیز شهر زنجان می باشد که به دلایلی همچون فقر اقتصادی و ارزانی قیمت واحدهای مسکونی نسبت به دیگر محلات شهر، در این محله ساکن گردیده اند.

جدول شماره 5- زادگاه سرپرستان خانوار

شهر	روستا	زادگاه سرپرستان خانوار
16/3	83/7	درصد

مأخذ: یافته های تحقیق.

سطح سرانه کاربری ها

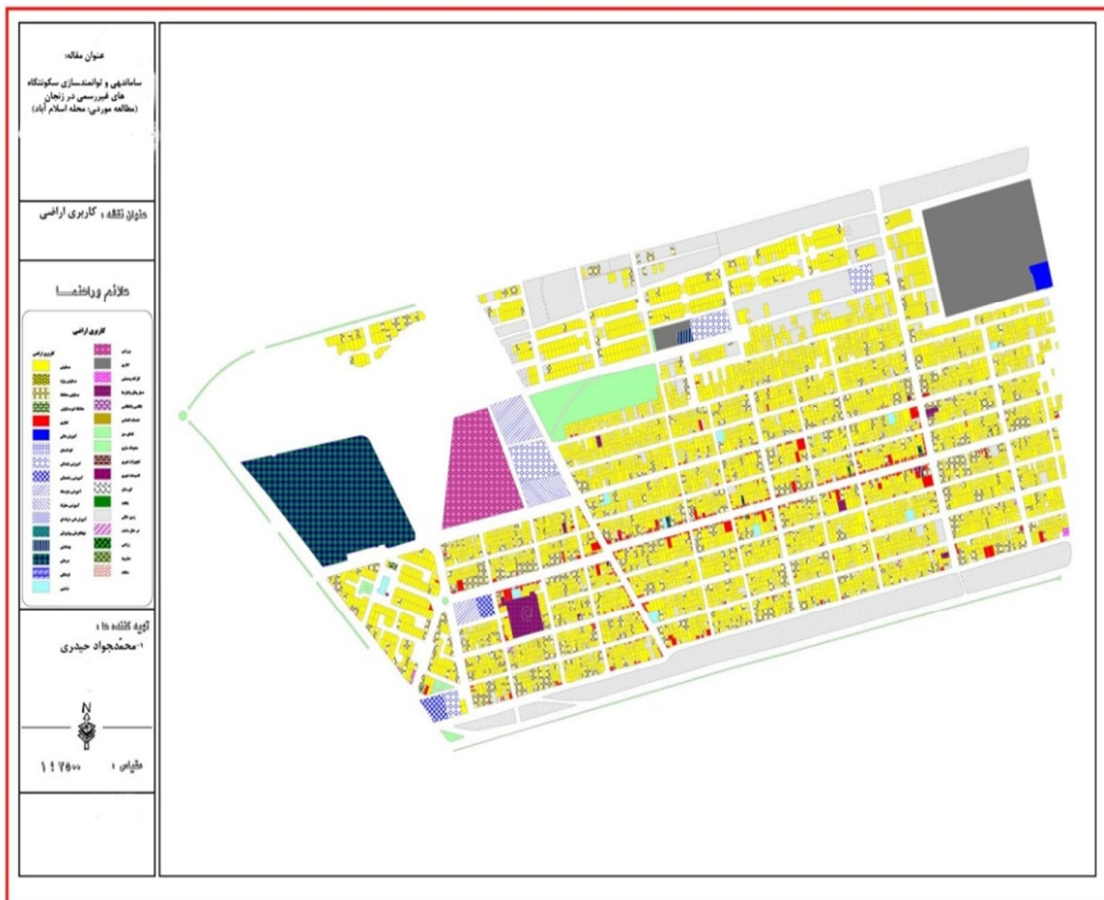
تدقیق اراضی در محلات فقیرنشین شهر زنجان از جمله محله ی مورد مطالعه جهت پیشنهاد و ارتقاء کاربری ها با سرانه های استاندارد مورد قبول طرح تفصیلی، بسیار مشکل و گاه غیر ممکن است. زیرا غالباً

این گونه محلات فاقد طرح از پیش اندیشیده ای برای ساخت و ساز هستند. گواه این موضوع سرانه های بسیار پایین خدمات در محلات فقیر نشین زنجان در مقایسه با شهر زنجان است.

جدول شماره 6- وضعیت سرانه برخی از خدمات اساسی مورد نیاز و مقایسه آنها با متوسط های شهری (درصد)

شرح	شهر زنجان	منطقه شهری	اسلام آباد
مسکونی	32/7	19/47	92/15
تجاری و خدماتی	1/6	0/7	0/84
آموزشی	ابتدایی و قبل از دبستان	0/37	0/24
	راهنمایی	0/32	0/17
	دبیرستان و هنرستان	0/6	0/34
	سایر مؤسسات آموزشی	0/3	0
	فنی و حرفه ای	0/3	0
	جمع	2/05	1/09
آموزش عالی	0/6	0/04	0
بهداشتی - درمانی	1/1	1/22	0/03
ورزشی	1/1	0/02	0
پارک و فضای سبز	4/8	8	0/77
اداری - انتظامی	8/8	22/71	0
جهانگردی و پذیرایی	0/2	0/05	0
فرهنگی و مذهبی	فرهنگی	0/3	0/05
	مذهبی	0/5	0/09
	جمع	0/7	0/14
صنعتی و کارگاهی (غیر مزاحم)	1/1	0/4	0
تأسیسات و تجهیزات شهری	1/6	1/28	0/22
تأسیسات حمل و نقل و انبار	1/6	0/15	0/06
مختلط غیر سکونی	0/3	0/4	0
باغات و اراضی زراعی	15/7	9/95	0
شبکه معابر	33/2	29/19	8/46
حریم و فضاهای سبز استحفاظی	4/7	4.8	0
خدمات برتر	0/00	0	0
اراضی خالی - در حال احداث و گورستان	---	85/14	1/4
جمع کل	178/3	179/49	29/4

مأخذ: نتایج طرح بازنگری تفصیلی شهر زنجان، 1388.

شکل شماره 3- کاربری اراضی در محله ی اسلام آباد زنجان (مأخذ: نگارندگان)

ویژگی های کیفی واحدهای مسکونی

الف- کیفیت مصالح به کار رفته در بنا

مصالح به کار رفته در ساخت واحدهای مسکونی تعیین کننده ی میزان مقاومت و استحکام بنا در مقابل مخاطرات طبیعی و غیر طبیعی بوده و شاخص مهمی در بررسی وضعیت بناها می باشد. بررسی انجام شده در مورد واحدهای مسکونی محله ی اسلام آباد نشان می دهد که بیش از 94 درصد از واحدهای مسکونی این محله از تیرچوبی یا تیرآهن با دیوارهای آجری، خشتی و گلی ساخته شده اند و فاقد اتصالات پایداری و حتی در بناهایی که با آجر، آهن یا آجر با سنگ ساخته شده اند، فاقد مقاومت و ماندگاری طولانی می باشند.

جدول شماره 7- مصالح به کار رفته در ساخت واحدهای مسکونی محله ی اسلام آباد (درصد)

اسکلت فلزی	تیر آهن یا آجر یا سنگ	تیر چوبی یا آجر یا سنگ	خشتی و گلی
4/6	68/3	25/7	1/4

مأخذ: سازمان آب و فاضلاب، 1388.

شکل شماره 4- نقشه مصالح به کار رفته در ساخت واحدهای مسکونی (مأخذ: نگارندگان)

ب- روش ساخت واحد مسکونی

امروزه یکی از شاخص های مهمی که در سنجش کیفیت بناها و میزان مقاومت آن ها مورد استفاده قرار می گیرد، شیوه ی احداث بنا می باشد. هزینه های اضافی ناشی از احداث مسکن به شیوه ی مهندسی - نسبت به شیوه های سنتی - ساکنین محلات فقیرنشین را به استفاده از روش های سنتی ساخت و ساز مجبور کرده است. بررسی انجام شده در محله ی اسلام آباد نشان می دهد که بیش از 86/4 درصد از واحدهای مسکونی محله ی اسلام آباد به شیوه ی بنایی سنتی و به صورت غیراصولی و بدون توجه به اصول مهندسی احداث شده اند.

جدول شماره 8- روش ساخت واحدهای مسکونی در محلات با اسکان نامتعارف شهر زنجان (درصد)

بنایی سنتی	مهندسی	روش ساخت
86/4	13/6	محله اسلام آباد

مأخذ: یافته های تحقیق.

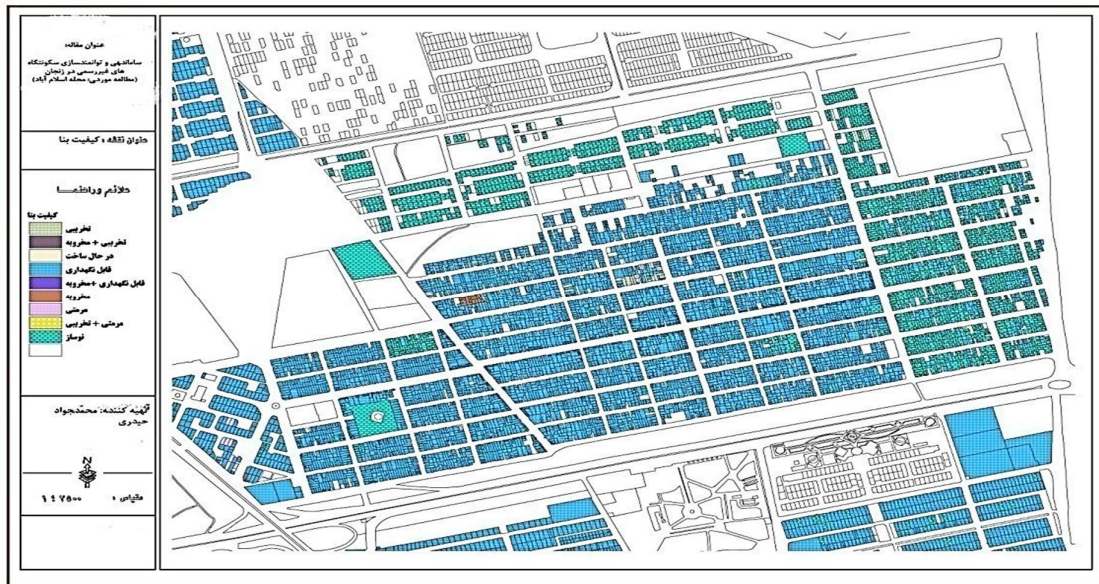
پ- قدمت بناها

استهلاک و فرسودگی ناشی از گذر ایام علاوه بر آن که نمای بیرونی ساختمان را زشت و فرسوده نشان می دهد، موجب کاهش مقاومت بنا شده و ضریب آسیب پذیری آن را در مقابل مخاطرات طبیعی و غیر طبیعی افزایش می دهد. مطالعه ی انجام شده در محله ی اسلام آباد نشان می دهد که 60 درصد از بناهای موجود در آن بیش از 20 سال عمر دارند. جدول زیر قدمت واحدهای ساختمانی موجود در محله ی اسلام آباد را نشان می دهد. بنظر می رسد با توجه به مصالح بکار رفته در ساخت بناها و شیوه ی ساخت و ساز مسکن در محله ی اسلام آباد، واحدهای ساختمانی که قدمتی بیش از 10 سال دارند، از شرایط کیفی مناسبی جهت اسکان برخوردار نمی باشند.

جدول شماره 9- قدمت بناها در محله ی اسلام آباد (درصد)

بیش از 30 سال	20 - 30 سال	10 - 20 سال	1 - 10 سال
22/2	18/7	38/4	20/7

مأخذ: یافته های تحقیق.

شکل شماره 5- نقشه کیفیت واحدهای مسکونی (مأخذ: نگارندگان)

ویژگی های اقتصادی

الف- وضعیت شغلی سرپرست خانوارها

نتایج حاصل از پرسش نامه ها نشان داد که 35/2 درصد از سرپرستان خانوار بیکار و یا در مشاغل فصلی همچون کشاورزی، بنایی و ... مشغول به کارند.

جدول شماره 10- وضعیت اشتغال فعلی سرپرستان خانوار

شاخص	دارای شغل دائمی	فاقد شغل معین روزانه	شاغل فصلی	بیکار	سایر
درصد	41/7	21/9	13/6	18/4	4/4

مأخذ: یافته های تحقیق.

از آن جا که بخش عمده ای از ساکنین محله ی اسلام آباد را مهاجرین روستایی تشکیل می دهد که در دهه های اخیر در پی یافتن کار به شهر مهاجرت کرده اند، اغلب آن ها فاقد مهارت و توانایی حرفه ای لازم برای شغل های تخصصی می باشند، در نتیجه ناگزیر به شغل های دستی روی می آورند. به همین خاطر شغل حدود 85 درصد از سرپرستان خانوار را مشاغلی تشکیل می دهد که به حرفه و تخصص چندانی نیاز ندارد.

جدول شماره 11- گروه های عمده ی شغلی در محله ی اسلام آباد (درصد)

کارمند	کشاورز	مغازه دار	نظامی	صنعتی	راننده	کارگر	سایر
11	12/3	9/3	3/5	1/7	4/5	51/2	6/5

مأخذ: یافته های تحقیق.

ب- وضعیت دارایی خانوارها

اصلی ترین دارایی خانوارهای ساکن در محله ی اسلام آباد مسکن می باشد. بیش از 95 درصد خانوارها مالک مسکن خود می باشند. این تملک از دو طریق، تملک هنگام شکل گیری محله (خرید یا غصب) و تملک بعد از شکل گیری محله (خرید رسمی و قانونی واحد مسکونی) بوجود آمده است که در این میان شیوه دوم بیشتر رواج داشته است.

جدول شماره 12- وضعیت تملک دارایی های خانوارها در محله ی اسلام آباد (درصد)

مالک محل سکونت خود	دارای ملک در روستا	مالکیت محل کسب و پیشه	مالکیت وسایل و ابزار کار	مالکیت اتومبیل
83/6	0/8	4/1	4/9	6/6

مأخذ: یافته های تحقیق.

پ- میزان درآمد خانوارها و علت انتخاب این محله برای سکونت

میزان پس انداز ارتباط مستقیمی با میزان درآمد دارد. زیرا هر چه میزان درآمد بالاتر باشد، میزان پس انداز بیشتر خواهد شد. با توجه به اینکه امروزه قیمت محلات بر اساس وضعیّت اقتصادی ساکنین آن تفکیک می شود، قیمت پایین اراضی مسکونی در محله ی اسلام آباد حکایت از وضعیّت اقتصادی پایین ساکنین آن دارد. در این محله قیمت یک متر واحد مسکونی در خیابان های اصلی (20متری و خیابان شهید صدوقی، خیابان جاده همایون) با توجه به ماهیت تجاری این محورها بالغ بر 600 هزار تومان و در سایر محوره های فرعی 300-350 هزار تومان می باشد.

جدول شماره 13- میزان درآمد خانوارها در محله ی اسلام آباد (هزار تومان)

کمتر از 50	50-100	100-200	200-300	300-400	بیش از 400
4/4	7/8	16/2	32/8	34/2	4/6

مأخذ: یافته های تحقیق.

یافته های حاصل از نتایج پرسش نامه ها نشان داد که 70 درصد ساکنین محلّ به دلیل ارزانی قیمت مسکن و اجاره بها، این محله را برای سکونت انتخاب کرده اند که خود گواه دیگری بر وضعیّت اقتصادی پایین ساکنین می باشد.

جدول شماره 14- علت انتخاب محله اسلام آباد برای سکونت

دلایل	ارزانی قیمت مسکن	قیمت پایین اجاره بها	نزدیکی به محلّ کار	نزدیکی به خویشاوندان	سایر
درصد	41/6	28/4	12/6	10/7	6/7

مأخذ: یافته های تحقیق.

احساس تعلق به محله

نتایج حاصل از پرسش نامه ها نشان می دهد که 73/8 درصد از ساکنین تعلق خاطری به محله ی مورد مطالعه نداشته و اظهار داشته اند که در صورت برخورداری از توان مالی مناسب این محله را ترک خواهند کرد. در طیّ مصاحبه ای که نگارندگان با ساکنین محله اسلام آباد داشتند، آن ها مواردی چون پایین بودن فرهنگ ساکنین محله، دید منفی مردم و مسئولان نسبت به محله، عدم اجرای عدالت در توزیع خدمات و امکانات توسط مسئولین و نهادهای شهر، بالا بودن میزان جرم و جنایت در محله، کمبود خدمات و امکانات و ... را به عنوان دلیل بیان کردند.

تمایل به همکاری در اجرای طرح های ساماندهی و توانمندسازی

نتایج حاصل از پرسش نامه نشان می دهد که 88/1 درصد از پاسخگویان حاضر به همکاری و مشارکت در اجرای طرح های ساماندهی و توانمندسازی و بهسازی محله ی خود می باشند.

تحلیل نقاط قوت، ضعف ها، تهدیدها و فرصت های (SWOT) محله ی اسلام آباد

مدل *SWOT* از جمله ی مدل های ارزیابی می باشد که با استفاده از دو عامل درونی و بیرونی که هر کدام شامل دو شاخص مثبت و منفی می شوند، به بررسی ویژگی های محدودده ی مورد مطالعه می پردازد (حاتمی نژاد و دیگران، 1385: 140). عوامل درونی نشأت گرفته از درون محله هستند و شامل نقاط قوت و ضعف ها می شوند. عوامل بیرونی نیز در رابطه با سطح کلان تر هستند و در حقیقت علت وجودی خود را از خارج از محدوده به دست می آورند. این دسته از عوامل شامل فرصت ها و تهدیدها می شوند.

جدول 15- تحلیل SWOT محله ی اسلام آباد

عوامل بیرونی		عوامل درونی		شاخص
تهدیدها (T)	فرصت ها (O)	نقط ضعف (W)	نقاط قوت (S)	زمینه ی تحلیل
<p>* کاهش اشتغال به صنایع چاقوسازی و فرش بافی به علت عدم حمایت نهادها و سازمان های تعاونی</p> <p>* افزایش گرایش به شغل های غیررسمی همچون دست فروشی در سال های اخیر</p> <p>* خرید و فروش مواد مخدر به علت تجمع ارادل و اوباش در محل</p>	<p>* واقع شدن محله ی مورد مطالعه در کنار کمربند شمالی شهر</p> <p>* بریایی جمعه بازار در نزدیکی محل</p> <p>* عملکرد منطقه ای و شهری محور تجاری 20 متری شهید مدنی و جمعه بازار</p>	<p>* کمبود درآمد و نبود پس انداز</p> <p>* فقر اقتصادی حاکم بر محله</p> <p>* عدم وجود مهارت شغلی و فنی در ساکنین</p> <p>* عدم حمایت سازمان های تعاونی از فعالیت های اشتغالزایی</p> <p>* وجود مشاغل غیر رسمی در محله</p> <p>* ضعف تخصصی فنی و مهارت های لازمه در ایجاد خود اشتغالی</p>	<p>* اشتغال بخش عمده ای از ساکنین به صنایع دستی و فرش بافی</p> <p>* وجود محور تجاری پویای خیابان 20 متری شهید مدنی در محله.</p> <p>* اشتغال برخی از ساکنین به شغل کشاورزی در روستاهای پیرامونی شهر.</p> <p>* پایین بودن قیمت زمین و مسکن نسبت به بخش های دیگر شهر.</p> <p>* سطح بالای تصرف واحدهای مسکونی شخصی.</p>	اقتصادی
<p>* دید منفی ساکنین دیگر محلات شهر به محله ی اسلام آباد</p> <p>* بدنامی محله در بین مردم شهر</p> <p>* دید منفی سازمان های مدیریت شهری نسبت به محله و ساکنین آن</p> <p>* وجود فضاهای جرم زا و ناامن همچون مخروبه ها و فضاهای تاریک به ویژه در شب</p>	<p>* واقع شدن برخی سازمان ها همچون سازمان ملی جوانان در محله</p> <p>* نزدیکی به مراکز فرهنگی و اجتماعی</p> <p>* اذعان مدیریت شهری به فقر شهری حاکم در محله</p>	<p>* وجود معنادان و ارادل و اوباش در برخی قسمت های محله</p> <p>* وجود آسیب های اجتماعی در محله</p> <p>* بالا بودن بعد خانوار</p> <p>* پایین بودن فرهنگ شهرنشینی در بین ساکنین</p> <p>* تأثیر منفی وجود برخی کاربری ها همچون زندان به ویژه بر روی کودکان</p> <p>* کمبود NGOها، انجمن ها و شوراهای محله</p> <p>* بالا بودن میزان جرم و جنایت در محله</p> <p>* دید منفی ساکنین محله به محله ی خود</p> <p>* تراکم بالای جمعیت</p> <p>* تمایل ساکنین به ترک محله در صورت برخورداری از توان مالی مناسب</p> <p>* بیسوادی بالای ساکنین به ویژه سرپرستان خانوار</p> <p>* بروز اختلاف و درگیری بین همسایگان و ساکنین</p>	<p>* برگزاری مراسم تزیه در ایام ماه محرم در محله</p> <p>* وجود مساجد و تکایایی با عملکرد مذهبی و اجتماعی با کارکرد فرامحله ای</p> <p>* تمایل نسبتاً مطلوب ساکنین به مشارکت در طرح های بهسازی و نوسازی محله</p> <p>* برگزاری کلاس های سوادآموزی توسط نهضت سوادآموزی</p> <p>* ایجاد صندوق های مالی خرد توسط برخی از ساکنین که به اعطای تسهیلات به اعضا می پردازد</p> <p>* وجود افراد تحصیل کرده و مستعد</p>	اجتماعی
<p>* وجود زندان مرکزی شهری در مجاورت محله</p>	<p>* دسترسی نزدیک به صد درصدی خانوارها به خدمات زیربنایی نظیر برق، آب، گاز.</p>	<p>* ریزدانی قطعات</p> <p>* قولنامه ای بودن خرید و فروش املاک</p>	<p>* اشرافیت کم بناها نسبت به هم</p> <p>* احداث سیستم فاضلاب در محله</p>	کالبدی

<p>* ضعف امنیت تردد از محور داخل و خارج محله</p>	<p>* نزدیکی به مراکز بهداشتی و درمانی چون بیمارستان امام حسین (ع)، درمانگاه های شبانه روزی سپاه پاسداران و شهید مطهری</p> <p>* نزدیکی به مراکز تفریحی - ورزشی مثل مجموعه ورزشی امام علی (ع) و انقلاب زنجان</p> <p>* مجاورت با شهرک های جدید الهیه، شهرک غرب، نصر و فجر</p> <p>* وجود اراضی بایر در مجاورت محله</p>	<p>* پوشش نامناسب سطح معابر و پیاده روها</p> <p>* آسیب پذیری شدید مسکن و بناهای محله</p> <p>* نمای فرسوده و زشت بناها</p> <p>* فرسودگی شبکه ی تأسیسات محله</p> <p>* سرانه پایین کاربری ها به ویژه کاربری مسکونی</p> <p>* عدم تناسب بین فضای سبز و تراکم بالای جمعیت محله</p> <p>* تعداد کم اتاق نسبت به اعضای خانواده</p>	<p>* روان بودن عبور و مرور در محورها و خیابان های محله</p> <p>* طرح هندسی و منظم محورها و خیابان ها</p> <p>* توزیع مناسب کاربری های مذهبی در محله (10 مسجد)</p> <p>* منظم بودن بافت کالبدی محله</p>	
<p>* بی توجهی ساکنین به پیامدهای ناشی از دفع زباله و فاضلاب در جوی های آب</p> <p>* تجهیزات قدیمی و سستی ناوگان مدیریت دفع زباله</p> <p>* عدم اجرای عدالت توسط مدیریت شهری در توجه به محله ی مورد مطالعه نسبت به شهرک های جدید مجاور</p>	<p>* وجود مراکز بهداشتی در محله</p> <p>* عدم قرارگیری محله در معرض مخاطرات طبیعی</p>	<p>* تخلیه ی فاضلاب منازل در جوی های آب</p> <p>* تخله ی زباله و پس ماندها در جوی های آب توسط مغازه داران مجاور جوی ها</p> <p>* وجود حیوانات موذی و ناقل بیماری در جوی های آب</p> <p>* آلودگی بالای صوتی و دودی در محله به دلیل مجاورت با کمر بند شمالی شهر و محور پرتردد 20 متری شهید مدنی</p> <p>* آلودگی صوتی ناشی از وجود برخی مشاغل همچون صافکاری ها و چاقوسازی</p>	<p>* نشستگاه و موقعیت مناسب محله از نظر شاخص های طبیعی</p> <p>* دوری از صنایع و کارخانجات آلاینده</p> <p>* وجود مراکز و پایگاه های بهداشت محیط در محله</p> <p>* جمع آوری منظم و به موقع زباله توسط شهرداری</p>	<p>زیست محیطی</p>

مأخذ: یافته های تحقیق

جمع بندی و نتیجه گیری

شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی در حقیقت بازتاب فضایی - کالبدی آسیب های موجود در جامعه می باشد که علل و عوامل مختلفی چون رشد فزاینده ی جمعیت کشور، اتوماسیون کار کشاورزی و در نتیجه مهاجرت کارگران روستایی به شهرها و به دنبال آن تقاضای فزاینده ی مسکن، توزیع نابرابر امکانات در فضاهای زیستی، نبود برنامه جامع شهرنشینی، فقدان مدیریت یکپارچه ی شهری، در نظر نگرفتن اقشار کم درآمد در برنامه ریزی ها و به ویژه تأمین مسکن در پیدایش و توسعه ی آن نقش مهمی دارد. علاوه بر این که پدیده ی حاشیه نشینی و شکل گیری سکونتگاه های غیررسمی معلول عوامل فوق می باشد، خود علتی است بر بروز ناهنجاری ها و آسیب های شهری چون جرم و جنایت. در نتیجه ضرورت تدوین برنامه ها و طرح هایی به منظور پیشگیری از توسعه ی چنین مناطقی و ساماندهی و توانمندسازی سکونتگاه های غیررسمی فعلی بیش از پیش آشکار می شود.

نتایج حاصل از یافته های این تحقیق در محله ی اسلام آباد شهر زنجان نشان داد که تراکم و خالص و ناخالص جمعیتی آن در مقایسه با شهر و منطقه ی یک شهری زنجان - که محله ی اسلام آباد در آن واقع شده است - بسیار بالا می باشد. بررسی ساختار سنی جمعیت این محله نشان می دهد که 63/9 درصد جمعیت ساکن در آن کمتر از 30 سال سن دارند که می تواند ناشی از زاد و ولد بیشتر و ساکن شدن مهاجرین جوان روستایی باشد که در پی کار به شهر پناه آورده اند. نرخ رشد جمعیت محله ی اسلام آباد در سرشماری سال 1385 نسبت به سرشماری سال 1375، 1/4- درصد بوده که در مقایسه با نرخ رشد جمعیت شهر زنجان در این دوره (2/02 درصد) کمتر است. دلیل این امر می تواند ناشی از عوامل اقتصادی، جدا شدن فرزندان از خانواده به دلیل ازدواج و ... باشد. از آنجا که باسوادی سرپرستان خانوار نقش مستقیمی در مشارکت آن ها در برنامه ریزی و اجرای طرح های شهری دارد، لذا یکی از شاخص های مورد بررسی در محله ی اسلام آباد، نرخ باسوادی سرپرستان خانوار بود. بررسی این شاخص نشان داد که 78/3 درصد از سرپرستان خانوار باسواد می باشند که می تواند به عنوان یکی از پتانسیل های محله قلمداد شود. بررسی زادگاه سرپرستان خانوار نیز از این جهت مهم می نماید که می تواند بیانگر ویژگی های فرهنگی و اجتماعی ساکنین محله باشد و هم این که مسئولان دولتی و نهادهای شهری را به بازگشت بخشی از آن ها به روستاها در صورت ایجاد مشاغل دائمی مثل ایجاد صنایع تبدیلی در روستاها و ارائه ی تسهیلات و تمهیداتی همچون تضمین خرید محصولات کشاورزی امیدوار کند. چیزی که امروزه در روستای متروک شکر بلاغی - از توابع شهر زنجان - شاهد هستیم، به طوری که بخشی از ساکنین مهاجرت کرده ی این روستا با اعطای تسهیلات دولتی چون وام مسکن، احداث جاده آسفالت، اعطای

تسهیلات کشاورزی و ... در حال بازگشت به روستای محلّ تولّد خود می باشند. مطالعه ی زادگاه سرپرستان خانوار در محله ی اسلام آباد نشان داد که زادگاه 83/7 درصد از سرپرستان خانوارها روستاها می باشد.

یکی از مسائل اصلی سکونتگاه های غیررسمی، سطح پایین سرانه ی کاربری ها می باشد. جدول شماره ی 6 این تحقیق نشان می دهد که سط سرانه ی کاربری ها در محله ی اسلام آباد (به جز سرانه ی مسکونی) نسبت به شهر و منطقه ی یک شهری زنجان پایین می باشد.

امروزه ویژگی های کیفی واحدهای مسکونی در هر بخش از شهر مبین وضعیت اقتصادی ساکنین آن بخش می باشد. وضعیت بد اقتصادی ساکنین محله ی اسلام آباد موجب گردیده که ساخت و سازها به ورش سستی (86/4 درصد) و با مصالحی با مقاومت و ایستایی کم (95/4 درصد) انجام گرفته و قادر به نوسازی و بازسازی بناهای قدیمی (40/9 درصد) نباشند. زیرا (58/3 درصد) ساکنین یا فاقد شغل دائمی بوده و یا به صورت فصلی و دائمی بیکارند. آن هایی هم که شاغل می باشند، اکثراً در مشاغل کارگری (51/2 درصد) اشتغال داشته و درآمد ماهانه ای کمتر از 400 هزار تومان (95/4 درصد) دارند.

ارائه ی پیشنهادها و راهکارهای اصلاحی

- ✓ جلب مشارکت ساکنین در تهیه و اجرای طرح های ساماندهی، بهسازی و توانمندسازی محله.
- ✓ حمایت دولت از شاغلین حرف چاقوسازی و فرش بافی با خرید محصولات آن ها و حذف واسطه ها.
- ✓ درگیر کردن بیشتر نهادها و سازمان های تعاونی در محله به منظور اشتغال آفرینی.
- ✓ ارائه ی وام های قرض الحسنه ی کم بهره به متقاضیان خود اشتغالی و نظارت دقیق بر بکارگیری آن.
- ✓ راه اندازی تعاونی های اقتصادی و شغلی.
- ✓ افزایش مهارت های فنی و حرفه ای ساکنین و به ویژه سرپرستان خانوار با برگزاری کلاس ها و کارگاه هایی در محله.
- ✓ اعطای تسهیلاتی چون معافیت های مالیاتی به سرمایه گذاران و کارآفرینانی که برای افراد ساکن در محله شغل ایجاد نمایند یا آن ها را در واحدهای کارگاهی خود استخدام کنند.
- ✓ برپایی نمایشگاه هایی از صنایع دستی ساکنین به منظور معرفی و فروش آن ها.
- ✓ تجهیز و توسعه ی جمعه بازار.
- ✓ ایجاد تعاونی های اشتغال زایی زنان به منظور اشتغال زنان.
- ✓ ایجاد کلانتری در محله به منظور تأمین امنیت و جمع کردن اراذل و اوباش.
- ✓ انتقال زندان از محله به بیرون از محله و شهر.
- ✓ معرفی و شناساندن افراد تحصیل کرده و مستعد به منظور تغییر تدریجی دید منفی به محله.
- ✓ استفاده از **NGO** ها و اجتماعات محلی در جهت برگزاری کلاس های مختلف آموزشی و فرهنگی.
- ✓ حمایت و گسترش صندوق های قرض الحسنه ی خردی که به وسیله ی ساکنین ایجاد شده است.
- ✓ حذف فرهنگ فقر حاکم بر ساکنین از طریق: الف- افزایش سطح سواد و تحصیلات در بین ساکنین و به ویژه سرپرستان خانوارها، ب- برگزاری کلاس های مختلف آموزشی در راستای ارتقای سطح فرهنگی ساکنین محله، ج- استفاده از مراکز فرهنگی - اجتماعی پیرامون محله در جهت ارتقاء و بهبود وضعیت فرهنگی و اجتماعی محله.
- ✓ توانمند کردن جوانان در راستای اقدام و مداخله در محله از طریق نهادهای محلی.

- ✓ تبدیل اسناد قولنامه ای به اسناد رسمی.
- ✓ افزایش ایمنی تردد در معابر و پیاده روها.
- ✓ تجهیز محله به مبلمان شهری.
- ✓ احداث پارک ها و فضای سبز جدید به منظور افزایش سطح سرانه ی آن.
- ✓ درگیر کردن هرچه بیشتر سازمان محیط زیست و مدیریت های مختلف شهری و مردمی در جهت افزایش و بهبود وضعیت زیست محیطی محله.
- ✓ کمک به برخورداری ساکنین از شبکه ی فاضلاب با شیوه های تعدیل هزینه ی انشعاب.
- ✓ آگاه سازی ساکنین از خطرات زیست محیطی دفع فاضلاب و زباله در جوی های آب.
- ✓ انتقال کارگاه ها و کاربری های آلاینده به بیرون از محله.

منابع

1. آقابخشی، حبیب اله، (1382)، حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی، مجموعه ی مقالات، جلد دوم، تهران، دانشگاه بهزیستی و توانبخشی.
2. پیران، پرویز، (1373)، آلودگی نشینی در ایران: دیدگاه های نظری، با نگاهی بر شرایط ایران، مجله ی سیاسی - اقتصادی، سال نهم، شماره ی 3 و 4.
3. پیران، پرویز، (1380)، جنبش های اجتماعی شهری با نگاهی به شرایط ایران، ماهنامه ی آفتاب، شماره ی 2، 4 و 7.
4. حاتمی نژاد، حسین و سیف الدینی، فرانک و میره، محمد، (1385)، «بررسی شاخص های مسکن غیررسمی در ایران، نمونه ی موردی: محله ی شیخ آباد قم»، فصلنامه ی پژوهش های جغرافیایی، شماره ی 85، صص 129-145.
5. حاج یوسفی، علی، (1381)، حاشیه نشینی و فرآیند تحول آن قبل از انقلاب اسلامی، فصلنامه ی هفت شهر، سال سوم، شماره ی 42.
6. حسین زاده ی دلیر، کریم و حیدری، محمدجواد، (1390)، تحلیلی بر بلندمرتبه سازی و معایب آن در ایران، فصلنامه ی رشد آموزش جغرافیا، دوره ی بیست و پنجم، شماره ی 4، صص 3-13.
7. خضرای، فرزین، (1381)، توانمندسازی در اسکان غیررسمی - تجربه ی زاهدان، نشریه ی هفت شهر، سال سوم، شماره ی هشتم.
8. ربانی، رسول و افشارکهن، جواد، (1381)، حاشیه نشینی، مشارکت و مسائل اجتماعی شهری، فصلنامه ی فرهنگ اصفهان، شماره ی 23 و 24.
9. زیاری، کرامت اله و نوذری، آذردخت، (1388)، ساماندهی و توانمندسازی اسکان غیررسمی شهر اهواز (کوی منبع آب)، فصلنامه ی پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ی 68، صص 21-36.
10. شکویی، حسین، (1380)، دیدگاه های نو در جغرافیای شهری، تهران، انتشارات سمت.
11. شیخی، محمدتقی، (1380)، جامعه شناسی شهری، تهران، انتشارات شرکت سهامی.
12. شیعه، اسماعیل و حبیبی، کیومرث و کمالی نسب، حامد، (1390)، فرآیند شکل گیری و گسترش سکونتگاه های غیررسمی، نمونه ی موردی محله ی سهرابیه ی کرج، فصلنامه ی مسکن و محیط روستا، شماره ی 133، صص 39-48.
13. فکوهی، ناصر، (1385)، انسان شناسی شهری، تهران، نشر نی.
14. قرخلو، مهدی و شریفی، عبدالنبی، (1382)، پیدایش، تکامل فیزیکی و وضعیت اجتماعی - اقتصادی حاشیه نشینی (مطالعه موردی: محله عین دو اهواز)، فصلنامه ی پژوهش های جغرافیایی، شماره 49.

15. لطفی، کورش و ماجدی، حمید، (1388)، بررسی میزان تمایل ساکنان سکونتگاه های غیررسمی کلان شهر اهواز به مشارکت در طرح های توانمندسازی، فصلنامه ی علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره ی یازدهم، شماره 3، صص 318-325.
16. مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان زنجان، 1385.
17. مهندسین مشاور آرمانشهر (1388). طرح تفصیلی تجدید نظر شهر زنجان.
18. نقدی، اسداله و صادقی، رسول، (1385)، حاشیه نشینی چالشی فراوری توسعه ی پایدار شهری با تأکید بر شهر همدان، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره 20، صص 213-232.
19. نظریان، اصغر، (1381)، جغرافیای شهری ایران، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- 20. UN- HABITAT, (2005), *Slums of the world: the face of urban poverty in the new millennium.***